CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)

ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1997

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- [ ] Coloured covers/ Couverture de couleur
- [ ] Covers damaged/ Couverture endommagée
- [ ] Covers restored and/or laminated/ Couverture restaurée et/ou pelliculée
- [ ] Cover title missing/ Le titre de couverture manque
- [ ] Coloured maps/ Cartes géographiques en couleur
- [ ] Coloured ink (i.e. other than blue or black)/ Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- [ ] Coloured plates and/or illustrations/ Planches et/ou illustrations en couleur
- [x] Bound with other material/ Relié avec d'autres documents
- [x] Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/ La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure
- [ ] Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/ Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

- [ ] Coloured pages/ Pages de couleur
- [x] Pages damaged/ Pages endommagées
- [ ] Pages restored and/or laminated/ Pages restaurées et/ou pelliculées
- [x] Pages discoloured, stained or foxed/ Pages décolorées, tachetées ou piquées
- [ ] Pages detached/ Pages détachées
- [x] Showthrough/ Transparence
- [x] Quality of print varies/ Qualité inégale de l'impression
- [ ] Continuous pagination/ Pagination continue
- [ ] Includes index(es)/ Comprend un (des) index

Title on header taken from:/ Le titre de l'en-tête provient:

- [ ] Title page of issue/ Page de titre de la livraison
- [ ] Caption of issue/ Titre de départ de la livraison
- [ ] Masthead/ Générique (périodiques) de la livraison

- [ ] Additional comments:/ Commentaires supplémentaires:

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X		14X		18X		22X		26X		30X	
					✓						
	12X		16X		20X		24X		28X		32X

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

University of Toronto Library

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol ⟶ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ▽ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

University of Toronto Library

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole ⟶ signifie "A SUIVRE", le symbole ▽ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

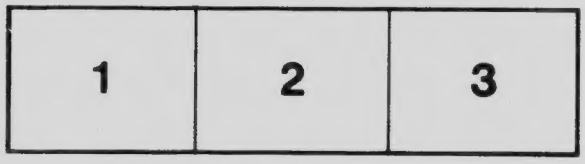

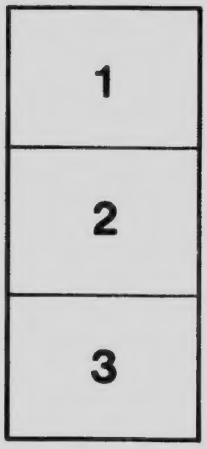

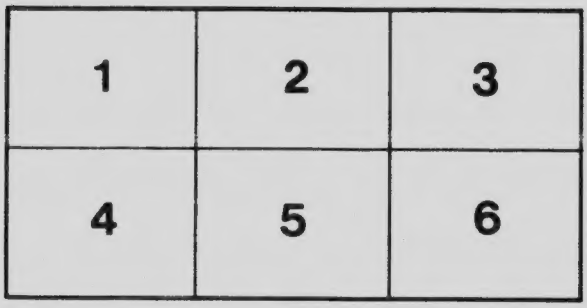

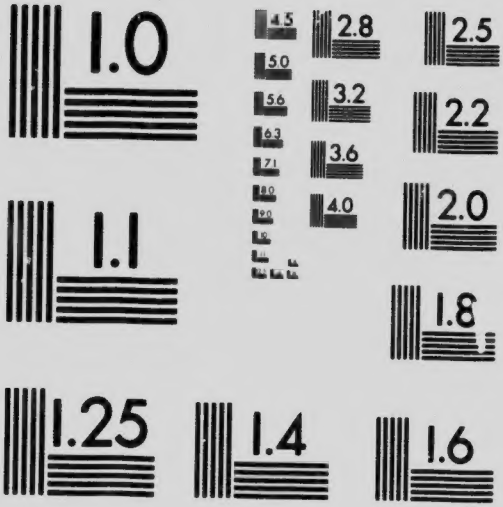

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART
NATIONAL BUREAU OF STANDARDS
STANDARD REFERENCE MATERIAL 1010a
(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

Народна бібліотека Ч. 7.

'Ч' 4 ☆ РІК * 1928.

Евген Єлачич.

ПІВНІЧНИЙ БІГУН
Колискою Народів.

ТЕОРІЯ БІГУНОВОГО ПОХОДЖЕНЯ ИНДОЕВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ.

Переклад з московської.

Ціна 15 ц.

Торонто, 1920 р.

Накладом і з друкарні
"Робітничої Книгарської і Видавничої Спілки"
516 Queen St. W. Toronto, Ont.

LIBRARY
21
JUN
1978
UNIVERSITY OF TORONTO

«Ч» 4 ☆ РІК * 1928.

I.

Питанє про те, де була вітчина людства, з давна цікавило людські розуми .Се питанє має не лиш академі[illegible]ний інтерес; воно має важне значінє для по[illegible] розуміня історії походженя та розвою лк[illegible]

Де появили ся і розплодились перші люди, в якім ґеоґрафічнім рейоні лежала вітчина первісних людий, — ті питаня тісно звязані з питанєм про походженє і розвій людського роду. Тому й не диво, що ті питаня ріжними часами і ріжними людьми були розвязувані не однаково, відповідно до пануючих у кождім часі поглядів на походженє людини.

Для сучасної біольоґії, опертої на науці про еволюцію, питанє про вітчину людства має ще більше ваги, бо згідно з еволюційною наукою розвій кожного живого твору стоїть у причиновім звязку з тими умовами житя й побуту, що оточують його. Залежно від того, як ріжні біольоґи розуміли хід розвою і походженє людини, які чинники вони підносили як головні до розвязаня тих питань, відповідно до того вони уявляли собі вітчину людського роду в такій ґеоґрафічній стороні, в якій могли істнувати всі важ-

ніщі чинники та умови, потрібні для сього.

До остатних часів у наукових суперечках про вітчину людства брали участь головно зоольоґи, палеонтольоґи, ґеольоґи і антропольоґи. Докази за і проти такого або иншого погляду приводжено звичайно з обсягу природничих наук. Та від недавна виявило ся можливим підперти докази, наведені для деяких новіщих поглядів, здобутками ще одної царини людського знаня, а власне лінґвістики й фільольоґії.

Порівнавче мовознавство і особливо порівнавча мітольоґія дійшли до того, що можуть разом із природничо-історичними наукамй значно причинити ся до висьвітленя питань про вітчину людського роду. З деякими новими здобутками з того поля фільольоґічної науки бажаю познайомити читачів у отсім короткім нарисі.

II.

Порівнавче мовознавство, вчасніще від инших наук, висьвітлило близькість і споріднене цілого ряду мов і зробило з того певний висновок про спільне походжене народів однієї великої ґрупи — индоевропейської. До неї належуть ось які головні народи: славянські, романські, ґерманські, келтські, грецькі, Литовці, Вірмени, Альбанці, Ілірійці, Траки, Фріґійці, Перзи та Гиндуси. Студії на полі найдавніщої історії тих народів та їхньої первісної культури чим раз дуще переконують нас про їхнє близче

або дальше свояцтво та спільність їхнього походженя. Їхньої спільної вітчини шукали десь на півдні, потім під впливом нових дослідів і назбираних фактів її стали шукати в Перзії, на степах України, в середній Европі, а нарешті в північній Европі. Новіщі досліди показують, що ся вітчина лежала ще далі на північ.

Ще двацять літ тому зявила ся цікава книжка американського вченого Варрена п. з. „Th paradise found or the cradle of the human race in the Northpole". („Знайдений рай або колиска людської раси на північнім бігуні"), в якій автор на основі історичних та порівнявчо-мітольоґічних пошукувань доходить до висновку, що у більшої части народів индоевропейської раси в переказах, обрядах та піснях заховали ся спомини про переселенє з далекої півночі і про житє пращурів десь далеко на півночі. Та на особливу увагу заслугує твір індуського вченого Тілака, що одержав европейську освіту, про північне походженє людий на основі святих книг Веди, п. з. „The arctic home in the Vedas, Poona and Bombay 1903."

Святі книги старих Гиндусів, Веди, давно вже звертали на себе увагу фільольоґів. Веди, се величезна збірка имнів, мітичних оповідань, релігійних обрядів, богослужебних формул і молитов. Вони розпадають ся на чотири частини: Ріґведа, Яджурведа, Самаведа і Атгарваведа. Ті чотири частини не однакової вартости і не одно-

го віку. Найбільше значіне, без ваги, має найстарша з них, Ріґведа, зложена з 10 книг, у яких містить ся 1028 имнів. Розуміеть ся, имни Ріґведи також не всі зложені в один час, та про те дуже значна частина їх належить до старовини. Історично відомо, що ті имни спершу переходили з уст до уст, як народні пісні, особливо в родах жерців. Коли Гиндуси з давніщого свойого житла, Пенджабу (долини пяти рік, що впливають до ріки Гиндру), перемандрували в долину Ганґеса, ті имни позаписувано і зложено в збірку — Ріґведу. Се стало ся, як доглупують ся, не пізніще як 1000 літ до Христа. Але час повстаня имнів Ріґведи, а також пісень, оповідань і обрядів поміщених у дальших розділах Вед, далеко давніщий. Учені, особливо европейські, припускали, що найстарші з тих имнів були вложені більше-менше 2000 літ перед Христом; гиндуські жерела, розумієть ся, подають цифри літ без порівнаня більші; вони залюбки оперують десятками і сотками тисяч літ; та з найновіщих дослідів виходить, що ті имни сягають справді далеко давніщої давнини, як усі инші відомі нам літературні памятки людського роду, з виімком може вавилонських.

Тілак дуже похапливо користаєть ся астрономічними обрахованями до означеня давнини Вед. Так він завважує, що давним авторам Вед була відома нерухома полярна (бігуноьа) зірка, довк якої відбував ся видимий обверт зорь

кожної доби. Се в ніякім разі не могла бути наша теперішна бігунова зірка, досить маленька і ледви видна, яка зглядно не дуже давно зробила ся полярною. Завважено, що вісь землі періодично, більше менше що 10.000 літ, перехиляє ся раз на схід, раз на захід. В часі 2000—1500 літ перед Христом продовжене земної оси не трафляло на жадну видиму звичайним оком зірку, і тоді нерухомої полярної зірки не було. Ще давніще, як се можна обчислити досить докладно, приблизно 3000 літ перед Христом, на лінії продовженя земної оси над північним бігуном стояла зірка (а) з сузіря Смока. Отже згадка про полярну зірку в давних піснях Вед може відносити ся тілько до тієї давніщої полярної зірки — (а) сузіря Смока. Инші астрономічні дані доводять ще і старший вік Вед. І так у Ведах говорить ся, що планета Юпітер (по-гиндуському Брагаспаті) видна була найвчасніще тоді, коли майже закривала собою зірку Тісхіу. Після обчислень астрономів таке явище можна було бачити з землі тілько на 4000—5000 літ перед Христом. Після тих, і цілого ряду инших астрономічних спостережень і обчислень, Тілак, і незалежно від нього многі инші дослідники, доходить до переконаня, що в Ведах заховали ся до наших днів найстарші спомини людського роду, а властиво його найбільше цівілізованої частини, индоевропейської раси, спомини, що сягають 4000—5000 або й більше літ перед різдво Христове; а по при те

видно, що вже в ті часи культура була розвинена так, що люди звертали увагу на рухи небесних тіл і стежили за ними. Отже Веди являють ся, можна сказати, найстаршою, а тим самим і найдорощою памяткою людської думки, і з того погляду з ними може рівняти ся подекуди також свята книга давних Перзів, Авеста.

Найдавніщі памятки єгипетської культури сягають також дуже давньої давнини, та в новіщих часах учені чим раз більше переконують ся, що давність єгипетської культури переборщена і не сягає вище чотирох або, найбільше, півпяти тисячі літ перед Христом.

Богато місць — віршів, оповідань, а особливо обрядів у Ведах і Авесті насували дуже великі трудности до зрозуміня дослідникам. Цілий ряд віршів був незрозумілий уже тим Гиндусам, що вперве записували їх з устного переказу. Для сучасних дослідників, розуміеть ся, ще більше було неясного, незрозумілого, а дещо видавало ся просто безглуздим. Немала заслуга ученого Тілака в тім, що він глибоко вдумував ся в такі темні місця з нового, чисто натуралістичного пункту погляду. Познайомивши ся з гіпотезами европейських та американських учених про північне походжене людського роду в загалі, а Индоевропейців особливо, він став на тім, що в Ведах і Авесті, тих найдавніщих памятках людської історії, можуть бути спомини про житє Индоевропейців у инших, далеко на північ

висунених країнах. Виходячи з тієї гіпотези про північне походженє Индоевропейців, сталась можливість дуже просто, натурально і несилувано висьвітлити богато доси незрозумілих місць у тих святих книгах.

III.

Зупиню ся на деяких прикладах піднесених Тілаком.

Про головного бога Індру в Ріґведі сказано, що він своєю силою і владою вяже небо з землею, так як вісь вяже два насаджені на неї колеса. Зіставляючи се на перший погляд дивоглядне порівнанє з иншими місцями, де говорить ся про рухи зорь у колесах і вказуєть ся, що Великий Віз стоїть високо на небі над головою, мимохіть насуваєть ся питанє, де і в яких обставинах могло явити ся таке порівнанє? Нам, що живемо в умірковaнім пасі, ніколи не може здати ся, щоб зорі робили колесовий рух, бо ми бачимо тілько частину дороги зірок, що припадає на ніч.

Полярну зірку ми бачимо досить високо над краєм обрія, недалеко Великого Воза, але ніколи над головою. Обсерватор, що стежить за рухами зорь близько рівника, бачить полярну зірку майже на самім краю обрія, а нічна видима дорога зорь уявляє ся йому, як прямовісно стоячі півколеса. Тільки людина, що живе близько бігуна, може сказати, що полярна зірка стоїть у нього над головою; тілько така людина протя-

гом 24 годин безперервної ночи може бачити, як зорі над нею обписують на небі повні поземі колеса. І ось вид небесних світил, що обписують на небі правильні колеса довкола одного нерухомого центра — полярної зірки (а) в сузірю Смока, що стоїть над самою головою глядача, — міг найприродніщим способом в душі тубольців полярної країни викликати думку про те, що небо буде круг над кругом землі, а між тими обома кругами божою силою поміщена невидима вісь, довкола котрої обертають ся обидва ті круги, так як колеса насилені на два кінці однієї оси. Годі допустити, щоб таке порівнанє могло прийти в голову тубольцям південних, приекваторіяльних країн, яким рух небесних світил являєть ся зовсім инакше.

Розуміє ся, попри всю природність такого поясненя, воно само ще не моглоб бути доказом полярности свойого опходженя, колиб у Ведах не було богато инших місць, які найлекше пояснюють ся власне тією самою дорогою. В дуже многих місцях Вед, а також инших гиндуських літературних памятках знаходимо згадки про дні й ночі богів; одначе той божий день очевидячки зовсім не відповідає звичайному соняшному дневи.

„Те, що у нас рік — говорить ся в книзі Тайттірія Брагмана (III, 9, 22, 1) — се тілько „один день і одна ніч богів“. В инших місцях кажеть ся; „В країні Меру боги бачуть схід сонця лише

раз на рік". Країна Меру в гиндуській літературі значить те саме, що у старих Греків Олімп, місце пробуваня богів, але гиндуські астрольоґи сим словом означають звичайно північний бігун. У книзі законів Ману сказано також: „Людський рік, се один день і одна ніч богів". В однім имні в Магабгараті сказано: „В краю Меру сонце і місяць день у день ходять колесом з ліва на право, і те саме чинять також усі зорі". А троха далі сказано: „Тим що живуть у краю Меру, день і ніч творять цілий рік".

Годі подумати собі, щоб у ті давні часи, коли складали ся пісні Вед, мешканці півдня могли так докладно знати обставини полярних країв. Таке докладне знане про шестимісячний полярний день і таку саму ніч могли витворити ся тілько у людий, що знали се з особистого досвіду.

Згадок про полярний день маємо не мало не тілько в гиндуських літературних памятках, але також у Авесті, святій книзі Перзів. У книзі Вендідад сказано: „Для богів один день і одна ніч, се те саме, що для нас рік". В Авесті, в описі раю, первісного місця пробутку людий, сотвореного богом Агурамаздою, говорить ся: „Там сонце, місяць і зорі сходять тілько раз у рік і тілько раз заходять. Рік являєть ся там, як один день і одна ніч". Кажу ще раз, годі уявити собі, щоб подібні розуміня про день і ніч богів, тотожні з розуміннями про полярні дні й ночи, могли витворити

ся в головах південних, а не північних мешканців. На скілько всі ті місця Вед і Авести легко зрозумілі, як спомини з житя пращурів, що колись дійсно жили в Меру або близько Меру, де тепер живуть тільки боги, так темними і незрозумілими будуть вони всякому тубольцеви півдня, який не може мати уяви про те, що видно в обсязі полярного кругу.

IV.

В числі имнів Ріґведи є 20 присвячених високо шанованій богині Зорі. Про неї згадуєть ся також у багатьох инших піснях, тай не тільки про одну богиню, але також у множнім числі про богині Зорі. Уже само істноване культу богині Зорі являєть ся троха дивним для мешканців непівнічних країн, де зоря має звичайно подвійне значінє: означує поперед усього планету Венеру, що періодично появляєть ся або на сході коротко перед сходом сонця, або на заході перед заходом сонця; але зорею звуть також барвисту, звичайно червону та золоту заграву перед сходом і заходом сонця. У Гиндусів і инших давних народів культ Венери стояв зовсім окремо від мітів та культів звязаних з барвистою загравою, що зявляєть ся перед сходом сонця, і у Греків називала ся Еос; пригадаю, що Гомер звичайно додає до неї прикметник **рододактільос**, рожевопальчата. Культ тієї богині у Греків являєть ся тілько в завязковім стані; у Гиндусів він геть більше

розвинений, а початку його треба шукати також у спомина: арійських нар дів про побут їхніх предків у обсязі північного полярного круга. Як відомо, одним з характерних признаків того круга є т. зв. північне світло, що освітлює довгі полярні ночи. Коли по довшій або коротшій полярній ночи, залежно від більшої або меншої близькости до бігуна, в північних краях починає на обрію зявляти ся північне світло, зоря, що віщує близький конець ночи і настане довгого дня, так се явище мешканці тих країн стрічають з особливими радощами і особливими молитвами та обрядами. В книзі Айтарея Брагмана (IV, 7) говорить ся, що перед т. зв. „жертвованем коров" жрець повинен, починаючи від першої появи зорі аж до сходу сонця, прочитати 1000 віршів. Сей обряд сповняє ся й доси, при чім один жрець з найбільшим поспіхом ледви здужає прочитати установлене число віршів. Але в Ведах знаходимо виразні свідоцтва про те, що сей час трівав колись геть довше, і що крім читаня 1000 віршів відбували ся ще ріжні відправи та жертви, читано инші вірші, а в однім місці сказано навіть, що читано всі имни Ріґведи. Щоб прочитати їх, треба кількох тижнів, і з сего видно, що обряд читаня віршів від появи зорі до сходу сонця належить до иншої, довше трівкої зорі, як наша, яка не тревае навіть повної години. Сей обряд уставлено очевидно тоді,

коли люди жили в краях, де між кінцем полярної ночи і початком полярного дня минали дні або тижні осяяні полярною зорею. Що се власне так було, можна догадувати ся також з ряду инших уступів Веди. Зовсім не зрозумілими здавали ся отсі рядки третьої строфи имну Ріґведи (VIII, 76), що починає ся ось як:

Вже бог Савітар, тварі всій ласкавий,
Підняв для всіх людий те вічне світло;
Вже силою богів відкрилось око,
Що світ весь освіча, зоря порання.

Видні стежки вже, топтані богами,
Оздоблені добром, що в блуд не вводять;
Від сходу світло вже зорі займаэсь,
Що вийшла геть з свойого домовища.

Було богато тих яснот досвітніх
Там на востоці, перед сходом сонця,
Відкіль прийшла ти, зіронько порання,
Мов до коханця, щоб з ним позістатись.

Столовники богів, побожні, віщі,
Святії предки наші в давний час,
Вони знайшли оте укрите світло,
Могутним словом [illegible]одили зорю.

Або ті рядки про богато яснот досвітних не мають ніякого значіня, або ясно свідчать про те, що зоря перед сходом сонця над обрієм

тягла ся кілька днів, а в такім разі слова віршів зовсім відповідають дійсности близько бігуна. Після такого поясненя робить ся зрозумілим також друге темне місце Рігведи, де людина просить у бога Варуни прощеня гріхів ось якими словами: „Многі зорі не досвітили ся до кінця. О дай, Варуно, нам прожити до кінця зорі!“

Якіж се можуть бути зорі, що „не досвічували ся до кінця“, т. зв. за якими не слідував схід сонця? Певно се можуть бути тілько довгі полярні зорі. Як довго могли тревати вони? В книзі Тайттірія Самгіта сказано, що ті зорі — 30 сестер. В имні присвяченім їм маємо 15 строф, які треба було відспівати в часі особливого жертвоприношеня, що мало на меті усилити розсвіт і допомогти проясненю пітьми. В першій строфі говорить ся тілько про одну зорю, що поперед усіх инших зявляєть ся на краю обрія. В другій строфі являє ся друга зоря на тім самім місці, де появила ся перша. В третій строфі появляє ся третя, а далі за чергою четверта і пята. Потім кажеть ся, що кожда з них веде за собою своїх пять сестер, і таким чином їх робить ся 5+5. 5=30. В останній пятнацятій строфі говорить ся, що зоря являєть ся в многих образах, але вона все таки одна. І ніде нема згадки про появу сонця, натомість у дальшім ряді віршів говорить ся виразно: „Був час, коли все те було ні день, ні ніч,

видко і не видко". Всі ріжноманітні проби европейських та гиндуських коментаторів Ріґведи пояснити сей культ, власне 30 зір, доси зовсім не вдавали ся. Тимчасом ті уступи ледви чи можна й розуміти инакше, як тільки бачучи в них опис довгого досвітка, що тягнеть ся наших 30 діб, яким кінчила ся полярна ніч і починав ся полярний день. А 30 діб тягнеть ся досвідок, осяяний полярною зорею, тільки дуже високо на півночі. Коло самого бігуна полярна зоря треває більше як 50 днів; отже згадка про 30-дневі зорі може бути свідоцтвом того, що люди, які затямили її, жили не близько самого бігуна, але всеж значно вище від полярного круга. І поза тим ще в Ріґведі можна знайти сліди 30 дневих зір. І так в однім місці говорить ся, що „богиня зорі робить 30 кроків", а де инде: „Зорі ходять довкола 30 йо нь, кожна призначеною їй дорогою". Що значить слово „йоянь", доси не вияснено в повні; Тілак толкує, що 30 йоянь значить 30 двадцятигодинних діб, які тягнув ся полярний досвідок і світила полярна зоря.

Богато имнів Ріґведи присвячено боротьбі бога Індри за світло з богом пітьми Врітрою і його демонами Дазасами. І завсігди, коли говорить ся про темряву, вона зветь ся або „довгою пітьмою" або „безконечною пітьмою", що в жаднім разі не може бути тим самим, шо наша кільканадцять годин довга ніч.

Ось деякі молитви з Ріґведи (II, 27, 14):

Простіть, Адітэнки Варуно, Мітро,
Що проти вас коли ми прогрішили!
Введи нас, Індро, в твій спокій і ясність,
Щоб довга пітьма нас не обгорнула.

В иншім имні (VII, 67, 2) говорить ся:

Горить огонь вже, що ми розпалили,
І видко вже краї самої пітьми;
На сході вже зоря палати стала,
Схопившись для окраси доні неба.

В Атгарваведі (XIX. 47) є подібна молитва, що добре малює пригноблений стан тубольця полярного краю при наступленю довгої полярної ночи:

Все, що живе, шукаэ в ній спокою.
Та нам кінця її ніяк не видко.
О дай нам, довга, довга темна ноче,
Кінець твій бачити, бачити кінець твій!

Всі ті слова про довгу темряву трудно зрозуміти инакше, як тілько так, що вони означають важку, довгу полярну ніч, яку пережити геть тяжше, як пережити коротку ніч.

Один имн Ріґведи (X, 138, 3) прославляє побіду бога Індри, доконану в воздушнім просторі. Він побіджає злого бога Врітру і звільняє зорі та поневолені води, а потім виводить сонце на небо.

О півдні сонце розпрягло свій віз.
Героя варварів знайшов бог Індра,
І зруйнував ураз із Раджішваном
Твердині Піпру, духа-чародія.

На недоступну кріпость вдарив сміло,
Порозбивав безбожного комори,
Забрав з них скарби скриті, сонце й місяць,
А ворогів порозбивав громами.

Пораженний незможною стрілою
Пол... лукавий, хоч могутний Врітра,
Та боячи ся стріл Зоря прекрасна,
Покинула свій віз і ну втікати.

Тут у першім рядку ясно говорить ся про поставленє сонця посеред неба. Коментатори надаремно силкували ся пояснити, що може значити опис такої невиданої появи. Бож навіть найбуйніща фантазія ледви чи може додумати ся до зупиненя сонця на небі. Даремно пробували пояснити се місце як опис міненя сонця. При міненю сонце затемнюєть ся, але хід його не зупиняєть ся. Порівнювали сей вірш з більшим оповіданєм про те, як на просьбу Ісуса Навина сонце зупинило ся на небі і стояло на місці доти, доки він не розбив своїх ворогів. Але в Ведах ніде не можна знайти такого, щоб боги і сонце міняли свою природу для догоди людям. В иншім уступі Ріґведи (VII,87,5) сказано, що „бог Варуна гойдав на небі сонце, так як у колисці". Порівнюючи се місце з вище

наведеним віршем про зупинене сонця на небі, сама собою насуваєть ся думка, що треба тут відкинути всякі персоніфікації, символи і инші фантастичні елементи, а бачити досить докладний опис руху сонця в певну пору довгого полярного дня. Близько бігуна не тяжко бачити, як сонце, підвівши ся на певну, невелику височину понад обрієм, зупиняєть ся, стоїть якийсь час на місці, а потім вертає назад. Се після нашого календара буває дня 9 Червня. Не тяжко спостерігати також колисанє сонця, коли воно не ховає ся під обрієм, а тілько раз приближає ся до нього, а потім підіймає ся знов троха вгору.

Не важко супроти сього зрозуміти також инші подробиці вище наведеного имну. Зіставляючи їх з иншими уступами, бачимо, що згаданий тут хитрий демон Піпру теж саме що Дазас, бог пітьми. Він занапащує сонце і, живучи сам у сумрачній палаті тьми, держить там у неволі сонце і зорі. І ось бог [illegible], він же й Арія (праотець арійського племен[illegible]), перемагає його, руйнує його твердиню, увільняє сонце на небі, задержує його на однім місці, не даючи йому ховати ся, себто зробив довгий полярний день. Все те вияснюєть ся зовсім просто, коли брати ті описи не як алеґії та фантазії, а тільки як образову (в давних часах люди не могли инакше говорити, як образами) уяву реальної дійсности.

V.

Коли правдиве північне походженє Індоевропейських народів, так можна надіяти ся знайти також инші сліди та спомини про їхне пробуванє на півночи. До таких слідів належать числа днів і місяців у році. На самім бігуні є тільки те, що в Ведах зветь ся „день і ніч богів“, себто рік складає ся тільки з одного дня і однієї ночи. У нас рік розпадає ся на 365 днів.

Але між роком зложеним з одного дня й ночі, і роком з 365 діб є посередні щаблі, залежні від меншої або більшої близькости до бігуна. І ось у обрядах і переказах многих народів, не самих тілько Гиндусів та Перзів, можна знайти сліди року, що мав менше як 365 днів. І так пр. відомо, що вже в історичних часах єгипетські астрономи і жерці дійшли до того, що замість давнїщого року зложеного з 360 днів, приняли рік з 365 днів. Але давне число 360 лишило ся постарому в релігійних обрядах у всіх тих випадках, де символізовано число днів року.

В капищі Озириса в Тебах була встанова наповняти кожного дня молоком 360 свячених чарок. Инший обряд вимагав, щоб кожного дня кожний жрець виливав у окрему посудину глечик води, і таких жерців було всіх 360, навіть тоді, коли в році приняте було число 365 днів.

Се число 360, що відповідало дійсному числу днів року для наших предків, що жили значно вище на північ як ми, заховало ся й доси в цілім цівілізованім світі, як один з прінціпів ґеометрії, що колесо ділить на 360 ступнів. Для давних, так сказати первісних математиків було зовсім природно поділити круг, колесо, сю емблему замкненої площі та коловерту явищ природи і руху світил небесних, на чи то днів у році яких тоді числили 360. Пізніще, коли предки Єгиптян осіли над Нилем, вони переконали ся, що днів у році більше, як 360, але поділ круга так само, як і звязані з ним обряди, лишили ся по старому.

VI

Спомини про рік, що мав менше як 365 днів і менше як 12 місяців, заховали ся в переказах Индоевропейців, а особливо в Ведах і Авесті. Вище вже згадано, що предкам Индоевропейців була відома довга полярна ніч і довгі зорі, що трівали 30 діб. В тих полярних країнах, де між кінцем ночи і початком дня протягом 30 діб „нема ні ночи, ні дня", а є тілько світло полярної зорі, в тих краях сонце понад обрієм видко приблизно сім місяців у році. Ті 7 соняшних місяців складають ся з одного довгого дня, що тревае 3 місяці, і з 4 місяців, у яких чергують ся день і ніч. Таким способом рік розкладає ся приблизно ось як: три місяці полярного дня, 2 місяці зі зміною дня й

ночи, один місяць зорі, 3 місяці полярної ночи, один місяць зорі і 2 місяці зі зміною дня й ночи.

У Ведах оповідаєть ся ряд леґенд про богиню Адіді та її 7 синів, 7 Адідієнків. Ті Адідієнки персоніфікують собою 7 лиць сонця в ріжні місяці року. Говорить ся про 7 Адідієнків, або 7 сонець, або 7 прикмет сонячного лиця. Коментатори пробували навязати леґенду про 7 Адідієнків до 7 красок веселки, але памятки старогиндуської літератури та народні традиції Индоевропейців не дають підстави думати, щоб давні народи уважали веселку розломанєм сонячного світла на 7 барвистих кольорів. Всі давні народи уважали веселку як самостійний небесний знак, або божество, а не як оптичне явище розломаного соняшного проміня. Натомість з Веди виходить ясно, що Адідієнки представляли собою щось зовсім відмінне від красок веселки. В Ріґведі (X, 72, 89) говорить ся про 8 Адідієнків. Адіді, яку звичайно представляють в образі птаха, знесла 8 яєць і вивела 8 синів. З них 7 вона і. вела до богів, а восьмого, яког назвала Мартанду (мертвороджений), викинула геть. „Се стало ся в давних часах“, говорить ся в имні. Тілак звертає увагу на те, що в пізніщих книгах Вед і в ще пізніщій гиндуській літературі дуже часто говорить ся про 12 Адідієнків або 12 сонець, які очевидно не що инше, як персоніфікації 12 місяців ро-

ку. Тілак доводить основно, що коли 12 Адідієнків являють собою 12 соняшних місяців у році, так 7 Адідієнків старших имнів Ріґведи також персоніфікують собою 7 соняшних місяців полярного року. В имні зазначено виразно, що се стало ся за давних часів, коли Адіді явила ся до богів тілько з 7 синами. Те, що у неї був ще восьмий син, Тілак поясняє, як слід переходового часу, коли крім 7 соняшних місяців був і ще один неповний, який з часом перейшов у полярну ніч.

VII.

Приймаючи гіпотезу про полярне походженє Индоевропейців, ми мусимо здогадувати ся, що їхні пращурі жили первісно досить близько бігуна, а потім помалу, почали пересувати ся на південь. Початок того пересуваня мусів іти дуже помалу і природним являє ся припущенє, що в переказах могли заховати ся спомини про поодинокі його етапи. Чим далі від бігуна, тим більшим робило ся число соняшних місяців. І справді в Ведах можна знайти цілу низку свідоцтв про те, що рік мав 10, 9, 8 і навіть 7 соняшних місяців.

У Ріґведі знаходимо опис цілого ряду старих жертовних обрядів, що називають ся „обряди наших вітців“, які після свідоцтва Ріґведи уставлені в дуже давню давнину. Наводять ся також назви тих „наших вітців“, правдоподібно назви найдавніщих жрецьких родин, яких

ПЕТРО ☆ КРИСЬКІВ

праотці зробили ся майже богами і уважали ся основниками культу. Імя одного з тих праотців, Атгарван, імя найдавніщого перського жерця, чтителя огню. В Ріґведі йде мова про дві родини „наших вітців“ Анґірасів, а власне про Наваґвасів і Дашваґвасів. Обидві ті родини, віддають великі прислуги богови Індрі в його боротьбі з Валою. Своїми жертвами вони помагають йому побороти ворога. Жертви і співані при них пісні мали метою покріпити бога для боротьби, підготовляти його до неї. Бог Вала грабував сонце і держав його в полоні, поки Індра не перемагав його і не вертав сонце та зорі на небо. Наваґваси і Дашваґваси співами і жертвами покріпляли бога протягом усього року аж до початку боротьби, коли Індра запускав ся в підземні палаци Вали за сонцем. У Ріґведі сказано ясно, що ті обряди покріпленя бога сповняли ся що-року протягом 10 місяців. Чомуж власне 10 місяців треба було готовити Індру перед вирушенєм до боротьби з Валою? Тілак поясняє се тим, що Наваґваси і Дашваґваси виконували свої обряди за тієї доби, коли пращурі Индоевропейців жили в країні, де в році було лише 10 ясних місяців, вчисляючи в те двомісячні досвітки зір, а два місяці приходили на полярну ніч. Протягом тих двох темних місяців, жертов не приношено; вони були непотрібні, бо Індри не було на зверхнім світі. Сонце було в неволі, а Індра заглубив ся в під-

земне царство, щоб добути сонце назад.

Не мале значінє мають також рокові жертви, т. зв. „жертви коров“. Під коровами, як се видно з багатьох безсумнівних доводів, треба розуміти соняшні дні. Ті жертви повинні творити ся усей рік, і справді тепер їх приносять протягом усіх 12 місяців. Та разом з тим у багатьох місцях говорить ся, що ті жертви можна приносити лише протягом 10 місяців. Памятаючи, що значінє тих жертов щільно злучене з соняшними днями, годі зрозуміти той припис инакше, як тільки так, що щоденна жертва, яка тепер приносить ся протягом усіх 12 місяців, колись могла бути приношена тілько 10 місяців, бо цілі два місяці в році не мали ані одного соняшного дня: в них стояла полярна ніч. Коли при пересуваню на південь у році зявило ся 12 соняшних місяців, обряд привязаний до соняшних днів прийшло ся творити протягом усіх 12 місяців, але в памяти народів лишило ся, що давніще він творив ся протягом 10 місяців. Памяткою того десятимісячного року наших предків являєть ся також римська номенклятура місяців. У давнім Римі Червень називав ся Quintilis, Липень Sextilis, а далі йшли назви приняті тепер романськими та ґерманськими народами: September, October, November, December. Переказ говорить, що римський король Нума Помпілій до первісного десятимісячного року, який починає ся очевидно від Березоля додав 2 місяці: Januarius (чи

справді на честь бога Януса, чи може радше в звязку з словом janua, брама, значить місяць, що відчиняє новий рік) і Februarius (місяць панованя пропасниці, febris). Сам собою насуваєть ся звязок тієї десятимісячної номенклятури з вказівками Вед про десятимісячний ік предків Индоевропейців. Два тяжкі місяці полярної ночи не йшли в рахунок, а рік, що починав ся Березолем, кінчив ся Decembr-ом, себто, десятим місяцем.

На подобу гиндуської традиції про жертви коров, символів соняшних днів, надибуємо також у инших Индоевропейських народів леґенди про вівці, корови і т.и., під яким треба розуміти дні року. Цікаво, що в традиціях ріжних народів се число неоднакове, але ніколи не доходить до числа 365, числа днів у нашім році. Грецькі леґенди говорять, що Геліос (сонце) має 350 коров (днів) і 350 овець (ночий). В ґерманській мітольоґії говорить ся про 700 злотих перстенів коваля Вілянда, при чім під перстенями треба розуміти 350 днів і 350 ночий. Все те найлекше пояснюєть ся як спомин тих часів, коли люди жили в краях, де справді в році не було 365 днів, але менше, або де кілька днів, 5, 10, або навіть 60 припадало на полярну ніч.

Дуже важні в гиндуськім богослуженю т. зв. „жертви Соми“ також мають сліди споминів про менше число днів у році і про полярну ніч. Сома, се святий напій приготований з соків певної

ростини. Йому присвячено богато имнів, і він є напоєм головно бога Індри. Бувають денні і нічні жертви з виливанєм Соми. Нічних жертв може бути не більше як 100 на рік. Маючи на увазі значінє тих жертв, що Сома повинен покріпляти бога в часі його боротьби з ворогами, можна приняти за певне поясненє Тілака, що жертви Соми приношено в часі полярної ночи, коли Індра боров ся за визволенє сонця. Ось чому нічні жертви Соми могли тревати найвище 100 ночей або менше. Коли люди жили в краях з десяти-місячним роком, ніч тревала 100 діб, і жерці весь той час покріпляли Індру Сомою.

Колиж з підчас перемандрованя на південь тривок полярної ночи зменшував ся, жертви Соми приношено лише протягом 60 діб, 10, 5, і до однієї. Колиж доконало ся перемандрованє до країн де сонце ані на одну добу не ховаєть ся під обрієм, правдиве значінє жертви забуло ся, але жертву приношено що-ночі після старого звичаю. Сим поясняє ся також і ся увага святих писан о сю жертву можна приносити лише в одну ... дві ночі в році., але ніколи більше як у 100 ночах.

Варто завважати, що в перській Авесті подибують ся зовсім подібні обряди, але пристосовані до країни, де замість пітьми панує періодично посуха.

Як Індра бореть ся за світло з своїм ворогом Валою, Врітрою, Піпру, так у Авесті бог

Тіштріяс бореть ся з богом посухи Апаосхою (ара. пор. лат. aqua; oscha пор. наше сохнути), поборює його за помочею вітру та світла і увільняє сонце зорі та води. В часі тієї боротьби жерці покріпляють бога співами та жертвованєм,себто, виливанєм „гаоми". Ті жертвованя гаоми також нічні і можуть приносити ся в одну, дві, 10, 60, але ніколи не більше як 100 ночей у році.

Я вже не раз згадував про боротьбу Індри з ворогами за світло. Ся боротьба являєть ся одною з головних основ усієї мітольоґії Вед. Індра бореть ся з богами холоду і пітьми, які звуть ся Вала, Піпру, Шушна, Врітра або Агі (гадюка). Боротьба ведеть ся за світло, за визвіл поневолених богом пітьми коров, зорь, сонця або води. Індра увільняє їх. Одно з його многочисленних імен зве його свободарем води. Історію тієї боротьби давні коментатори пробували пояснити як вособлене хуртовини. Вони думали, що Врітра, який поневолює води і світло, се темна громова хмара. Індра бє темного бога блискавкою, вбиває, і наслідком тієї побіди стаєть ся визвіл води — дощ, а потім — прояснене неба. Але таке пояснене зовсім штучне і натягнене. Густі хмари затемнюють сонце, але не поневолюють його. І чи можна впевняти, що наслідком хуртовини визволяють ся зорі? А за того се пояснене зовсім не пояснює, що значить увільнене коров, себто, соняшних днів. Тілак легко збиває

таке толковане мітичних оповідань. Непри-одність гіпотези про хуртовину доводить до цілої низки нісенітниць. У Ведах говорить ся виразно, що Індра поборює Врітру в далеких сторонах, де панує пітьма, і де Врітра оточений водою. Врітра живе в „підповітрянім просторі". Тимчасом хмари не можна назвати положеними в далеких просторах, ані в підповітрянім просторі. Так само в Авесті боротьба бога Тіштрія з богом Апаосха провадить ся не над землею, як хуртовина, а в озері, під водою. Сонце надовго ховаєть ся під обрієм, і для стародавних людий се було полоненем сонця в палаці бога пітьми. Сонце западає вниз, у море, значить у палаци бога Врітру, десь там у низу під водою. Бог світла і добра Індра вибирає ся в далекі країни на боротьбу з Врітрою, перемагає його і вертає на небо зорі, сонце і корови-дні.

VIII.

Те, що Індра освободжає також воду, має троха инше значінє. В Ріґведі часто говорить ся про небесні води, які одначе зовсім не те саме, що дощева вода. З небесної води повстав усей світ і все, що не є на землі. Найстарші грецькі фільозофи і леґенди многих народів так само говорять про походженє всіх тіл, а особливо всіх живих тіл з води. Велике значінє води для всіх живих творів неминучо наводило людський розум на подібну думку. Світогляд Вед уявляв собі се ось як: над землею небесне склепінє в

формі півкулі, земля пласката, як тареля, а під нею півкуля, де містить ся царство темряви. Між надземним простором і підземною країною пливе раз-у-раз неперервана течія небесної води, що дає житє на землі всім живим творам. Тільки завдяки доступови води згори і знизу, спід землі, на землі процвитає житє. Небесні води приносять з собою також насіня житя. Та ось у певну добу року коловерт води зупиняєть ся і житє на землі немов би завмирає. В часі полярної ночи наступає доба студені та морозів, житє мусить не мов завмерти, а мороз буквально сковує рухливу воду, переміняючи її на твердий лід. Се описуєть ся в Рігведі як полонене води лютим Врітрою. Він не тілько пожирає сонце, зорі, корови, але також поневолює, заковує води,поки побіда Індри не увільнить їх.

Те саме пояснене дуже добре толкує також містичне оповідане Авести. Поклонник Агурамазди після законів Авести по смерти повинен бути перед похороном покладений лицем до сонця, що сповняєть ся й до-сьогодня. Дивлячи ся на сонце лицем людина по смерти очищаєть ся від усіх гріхів зроблених за житя. І ось у Авесті подибуємо ось яке цікаве запитане людини і відповідь на нього бога. Людина запитує: „Коли минуло літо і настала зима, і людина, поклонник Агурамазди умре, що зробити з мерцем ?“ На се бог Агурамазда відповідає: „В такім разі в домі треба викопати простору

яму і положити у неї мертве тіло; нехай воно там лежить дві ночи, три ночи або місяць, поки птахи не почнуть літати, ростини не почнуть рости і води знов плисти. І тоді нехай положуть мертвого лицем до сонця". Значіне сієї розмови очевидячки таке, що людина, яка умерла в початку або в протязі зими, себто полярної ночи, повинна лежати без похорону і ждати появи сонця, хоч би йому довело ся ждати кілька день або й місяць. І тут знов бачимо згадку про довгу полярну ніч, а слова „поки води знов не почнуть плисти" являють ся рівнозначними з наступленем весни.

IX.

Найстарша частина святої книги Перзів, Авести, заслугує на особливу увагу задля своїх на причуд ясних і не двозначних свідоцтв про те, як виглядала стара вітчина Индоевропейців. Ся частина зветь ся книга Вендідад і складає ся з 22 розділів. Два перші розділа своїм змістом і значінем, а по-части навіть мовою і способом вислову дуже відріжняють ся від дальших розділів, не мають з ними безпосередного звязку і вже на давніщих коментаторів робили вражіне припадково пришитих або приставлених останків якоїсь иншої, геть давніщої книги. Те саме завважують і новочасні фільольоги. І ось супроти нових, доси вказаних дослідів ті два перші розділа набирають зовсім виїмкового значіня.

В першім розділі вичислено 16 країв поперед усього сотворених богом Агурамаздою. І з тих 16 країв 7 останніх удало ся звязати з певними відомими ґеоґрафічними місцевостями. Отже, край Суґгда, се очевидно місцевість відома з описів походів Александра Македонського під назвою Соґдіяна, теперішній Самарканд; край Муру, Марґу, чи-то Марґіяна — теперішній Мерв; край Бакгаді — теперішня Бактрія; край Харойю, чи-то Харойва — стародавна Арейа, тепер Герат; край Гарагахваіті — колишній Гарауваті, тепер Ґарут, річка в Афґаністані; край Гаутумант — тепер Ґевмент, річка тамже; край Ракга — колишній Ран, і нарешті край Гантагенду відповідає старогиндуській назві теперішнього Пенджабу — Сантазіндгу. Те, що останні 7 країв з 16, що творили царство Агурамазди зявляють ся не фантастичними, вигаданими термінами, а зовсім певними ґеоґрафічними місцевостями, розложеними в більше або менше близьких одна до одної частинах південної і середульшої Азії, де справді жили й жиють доси Индоевропейці, мимохіть викликає здогад, що й перші 9 країв Агурамазди також не вигадані, але будуть назвами місцевостей давніще залюднених Индоевропейцями. Нам тепер не можна вязати ті імена з жадною певною місцевостею, бо ті місцевости тепер або лежать пустелею, або ще за передісторичних часів були опущені первістними мешканцями. Порядок, у я-

кім названо 7 вичислених країв, показує, що се правдоподібно були етапи, якими йшли з півночи на південь прапрадіди Перзів та Гиндусів, або може навіть прапрадіди Индоевропейців за їхнього ступневого переходу на південь. Остатній названий край — Пенджаб, правдоподібно був найбільше на південь висуненим місцем, де жили ще не розділені Перзи та Гиндуси. З нього Гиндуси рушили на південний схід, а Перзи на захід до сучасної Перзії. Коли і відки відділили ся їхні европейські кревняки, з Авести, ані з Вед, поки що не видно.

Супроти всього сказаного тут особливої ваги набирає опис першого краю Агурамазди, де на самий перед жили прадіди Индоевропейців. Сей край зветь ся Айріяна Ваейо, що згоджуєть ся з пізнішою назвою захованою в перзськім письменстві — Іран Ваейо. Слово Ваейо, чи Вейо кметить сімя, зародок, або зерно (найвластивіще яйце, не здрібніле у Поляків ще й доси jaje, у галицьких Українців єйо, у Чехів vajce). Слово ж Айріяна, Іран, се назва народа, — Арійці, прапрадіди Индоевропейців. Отже, назва першого краю Агурамазди, по нашому буде яйце чито зародок Арійців. Сей край в жаднім разі не буде теперішній Іран, який одержав свою назву пізніще, від іранських або арійських народів.

В Авесті досить докладно списано обставини житя в Айріяно Ваейо, і нема підстави не прий-

мати сей опис за вірний, без алеґорії і фантазій. Первісно Айріяна Ваейо був дуже гарний край, щасливий первотвір бога. Се був край теплий, з довгим літом і з короткою, не дуже гострою зимою, так що люди жили в нім у достатку. Але і лукавий ворог Агурамазди, бог Анґра Майніус задумав погубити той край і наслав на нього мороз і сніг. Він зробив те, що зима почала ставати чим раз довшою і гостріщою, а літо коротшим, і нарешті дійшло до того, що коли вперед було 10 місяців літа, а два зими, потім стало навпаки 10 місяців зими, і тілько 2 місяця літа, так що людям стало неможливо жити довше в тім краю. В найновіщих часах, коли наука довела таку переміну клімату на півночи, де протягом межиледівцевої епохи було дуже тепло, і де від початку остатньої ледівцевої епохи зробило ся дуже зимно, і так стоїть аж дотепер, нема ніякої підстави приймати вище наведений опис Авести за чисту вигадку. Далеко природніще дивитись на той опис найстаршого краю Агурамазди, як на історично-правдивий опис давної вітчини Арійців, положеної високо на півночи, та про те, теплої, що мала 10 літних і 2 зимових місяця, поки не настали довгі та страшні морози, що змусили людей до вимандрованя.

В другім розділі книги Вендідад стрічаємо дуже яскравий опис ступневого наставаня ледівцевої епохи, що змусила людей покинути свою

щасливу вітчину. По опису щасливого житя в Айріяно Ваейо, в тім раю Арійців, ось що говорить ся про втрату того раю. Наступленє прикрих умовин житя проповів наперед сам бог, який упередив людей, що на них чигає страшне лихо, наступ морозів. Старшого людей, Уіму, покликано на нараду богів. Він зявив ся, і Агурамазда сказав йому: „Уімо, благородний сину Віванґгата! На землю зійдуть пагубні зими і принесуть з собою страшні, люті морози. На землю впадуть пагубні зими і принесуть сніг на 14 пальців завгрубшки навіть на найвищих верхах гір. Вигинуть усі три кодла звірів: ті що живуть у лісах і степах, і ті, що живуть на високих горах, і ті, що живуть у глибоких долинах тому зроби „Вара“ на чотирі кута і з довгими стінами з кожного боку. До сієї твердині збери всіх людий і овець і коров і пташню і псів і червоний горячий огонь“.

Уіма зробив так, як йому було сказано. Він збудував великий Вара, захорону від снігу й морозу, зібрав туди насіня ростин, звірів і людий, — і говорить ся далі в тім місці: „Сонце, місяць і зірки сходили над ними тілько раз у рік і рік видав ся їм як один день і одна ніч“. Повторяю, не маємо найменшої підстави приймати се все за вигадку, коли се очевидячки історичний спомин, правдива традиція, дуже згідна з тими дослідами, які в останніх часах вдало ся здобути науці ґеольоґії. Коли скінчив ся останній, теплий

межиледівцевий період, ґеольоґія поки що не усталила ще докладно, але ґеольоґи чим раз більше схиляють ся до того, що се було не зовсім так безконечно давно, і що час, який минув від тоді до наших днів, можна правдоподібно прймити на 10.000 до 15.000 літ.

Розуміеть ся, в краю Айріяно Ваейо, де було первісно 10 теплих місяців і лише два холодні, полярна ніч ледви чи могла стати такою довгою, як сказано в наведених словах книги Вендідад; слова: „Сонце сходило тілько раз на рік“, справедливі тілько для самого бігуна. Та се можна пояснити пізніщим змішанем споминів про житє людий в Айріяно Ваейо і житє ще давніще, на дальшій півночи.

В гиндуських Ведах маємо подібний опис згубленя первістної вітчини, про яку віщує людям божество. Тількож гиндуський переказ замінив незрозумілий уже для гиндусів сніг водою. Гиндуські перекази говорять, що проводир людей Ману одержав осторогу від бога, який зявив ся йому в особі риби. Риба промовила до Ману: „Води набіжать, заллють собою всю землю і погублять усе живе. Від сего я хочу врятувати тебе“. Ману будує не Вару, а корабель, і збирає в нього всякі живі твори. Наступає потопа, корабель підіймає ся на воді і пливе. Риба тягне корабель до вершка гори, що по якомусь часі виступила з води; тут корабель зупиняеть ся, Ману висідає з своїми і дожидає, поки не опа-

дуть води. Ся гора зветь ся „Ману-равасаранам“, себто, висідка Ману.

Гиндуське оповіданє без ваганя тісно звязане з оповіданєм Авести і говорить про ту появу, та вже не так докладно, заміняючи сніг на близче Гиндусам живло — воду. Ціла низка деталів у обох оповіданях згоджуєть ся. Між иншим у Авесті уратована людина зветь ся Уіма син Вівангґата, а в Гиндуських книгах являєть ся Ману син Вівасвата; очевидно Уіма і Ману одна і та сама людина. Мимохіть насуваєть ся також близька подібність Гиндуського оповіданя з біблійним оповіданєм про потопу. Біблійне оповіданє без ваганя Жиди перебрали від Вавилонців, а Вавилонці можливо взяли його від давних арійських племен, коли воно не було льокально вавилонським.

X.

Розумієть ся, немалу вагу мають також міти і традиції европейських народів, особливо в тих разах, де в них можна знайти мотиви подібні до старогиндуських та перзських. Перекази Кельтів, Ґерманців, Литовців і Греків містять у собі цілу низку свідоцтв і звісток, які найлекше зрозуміти з погляду полярної гіпотези. Та я не буду заходити близче в те питанє, бо се виходило б за межі сієї невеликої розвідки.

Хочу тілько згадати ще цікаву пробу пояснити розширенє майже в усіх народів оповіданя та казки про смоків і зміїв також як слід житя

людського на далекій півночі. Справді хиба не дивно, що в усіх народів, особливо индоевропейських, гадюка є символом лиха, коли на правду се сотворінє досить нешкідливе. В наших краях живе лиш одна їдовита гадюка, але в ній нема нічого такого, що хоч троха відповідало б тим потворам і смокам, про які говорить ся в казках.

Найбільші, живучі тепер гадюки — боа, зовсім нешкідливі і їх де куди держать як сьвійських звірів. Найїдовитіщі гадюки — гиндуський окулярник та американська тарахкавка для людини геть менше небезпечні, як хижі звірі. А тим часом у казках говорить ся про многоголових зміїв-людожерів, тощо. І в Ведах маємо богато згадок про страшних величезних зміїв, які все являють ся заступниками зла. Навіть бог Врітра (те саме що Вала і Піпру, порів. лат. vipera) часто зветь ся Агі, себто змій. У Ведах говорить ся виразно, що лукавий Вала, вхопивши сонце і заховавши його в підземну твердиню, приставив страшних зміїв щоб стерегли його. І се найпростіще пояснити полярною гіпотезою. Коли сонце зайшло за обрій і не підіймаєть ся над ним, коли стає полярна ніч, так се Вала, бог пітьми вхопив сонце і заховав у підземну твердиню. І саме в час починає над бігуном світити та вигравати чудова полярна заграва, якої доси не було видко. Ся заграва все є в ненастанім блискавичнім русі.

Ось як описує сю появу людина XX. віку і при тім не поет, а дослідник природи, Фрітйоф Нансен: „Та ось північне світло вкриває своїм сріблястим блиском усе небо. Швидко сріблястий відтінок переходить у жовту, зелену і червону барву. Світло, раз у раз зміняючи ся, не маючи спокою, то розливаєть ся широким поясом, то знов стягаєть ся, на те тільки, аби знов розкинути ся по небу кількома окремими розбіжними поясами засліпляючої білої барви. І все те оточене хвилястим та гискравим проміням. І на раз усей той дивоглядний образ щезає. По хвилі світло зявляєть ся знов у подобині огняних язиків на самім зениті, а від обрія їм на зустріч тягнеть ся срібне промінє. І се тягнеть ся доти, доки не розтопить ся, не розпливеть ся в місячнім світлі. Почуваєш, немов би над тобою пролетіло зітхане якогось великого духа. Та ось полярне світло знов закрутило ся на подобину огняної гадюки посеред усього неба, а її хвіст кінчить ся лише на височині 10 ступнів висче обрія на півночи. Відси блискуча течія повернула на схід, розкидаючи ся кількома широкими пасами, і на раз знов змінила напрям і зігнула ся дугою. І знов поверт, заграва повернула ся до заходу, склубила ся в кулю, а з неї кількома галузями знов розкинула ся по усьому небу“.

XI.

Людина XX. віку не знаходить инших слів до

опису полярного світла, як „огняні язики, огняна гадюка, огняний хвіст“ і т. и. Чиж диво, що давні люди описували те саме явище, що зявляєть ся по зануреню сонця, як огняну гадюку, що стереже полонене сонце? Ясно також, що ті гадюки для них мусіли бути виплодом лиха, союзниками лукавого бога Вала. Колиж Індра побіджає Вала, то руйнує також його підземні твердині і вбиває гадюк, щоб визволити сонце.

В Авесті говорить ся також що страшні змії, мороз і сніг, себто знов таки зима й ніч погубили край Агурамазди. І майже у кожного европейського народа знаходимо в переказах богато подібного до перемоги Індри над Валом та його гадюками. Боги або люди-герої, заступники добра, поборюють страшних зміїв, драконів, гидр і увільняють якусь добру душу з неволі. Чи сей постійний звязок уявленої змії з ідеєю лиха і пітьми не є також пережитком часу житя людий на далекій півночи, коли вони довгими полярними ночами придивляли ся до блискотаня північного світла ?